NOUR - VIRTUȚI EXPRESIVE ÎN TRADUCERE

GABRIELA RADU
Universitatea de Vest din Timişoara

Cuvinte cheie: *traducere, lexical, stilistic*

Schimbările de accent, lungirea sunetelor, procedeele morfologice şi derivative, sintactice, lexicale, împrumuturile externe şi interne constituie mijloace care generează expresivitate în limba română; acestea sunt decelate de tălmăcitorul epopeii vergiliene, profesorul G. I. Tohăneanu, adeverind aserțiunea că "dacă poezia a fost definită ca artă a cuvântului, atunci traducerea unei poezii "este în sine şi prin sine poezie, sau nu este nimic".[1]

Printre cuvintele cele mai bine reprezentate în traducerea Tohăneanu se găseşte substantivul *nour*; apare de aproape treizeci de ori, deşi nu constituie tălmăcirea aceluiaşi termen nominal prezent în originalul latinesc. Predilecția traducătorului pentru varianta poetică a termenului nominal "nour" se întemeiază pe relația dintre conținut şi materialul sonor. Acesta, contribuind la alcătuirea imaginii acustice (*nour/nor*) dobândeşte virtuți expresive.

Cel mai adesea, *nour* reprezintă traducerea substantivului *nubes,-is*[2], prin urmare, idiomul originalului îşi află expresia cu ajutorul termenului românesc corespunzător. O ilustrare a acestei opțiuni de tâlcuire se găseşte chiar în primul cânt al epopeii: "Rămân deci ocrotiți de al lor *nour*" (c.I, v. 942), versul reprezentând traducerea în română a fragmentului vergilian "et *nube* cava speculantur amicti" (c.I, v. 516). O privire fugară asupra tălmăcirii

[1] Lucian Blaga, *Isvoade*. Eseuri, conferințe, articole. Ediție îngrijită de Dorli Blaga şi Petre Nicolau. Prefață: George Gană, Editura Minerva, Bucureşti, 1972, p. 171.

[2] Lat. nūbĭlus (Puşcariu 1189; Candrea-Dens., 1240; REW 5975), cf. it. nuvolo, prov. nivol, cat. nuvol, sp. (nube), astur. Nublo, DER.

BDD-A23943 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 07:56:10 UTC)

dezvăluie faptul că versiunea românească este echivalentă originalului, la nivel sintactic: termenul *nube*, aflat în ablativ singular, cu rol sintactic de complement de agent îşi păstrează poziția intactă şi în româneşte, [ocrotiți] *de nour*. Surpinde însă în traducere, un element lexical, "al lor", atribut pronominal antepus formei nominale *nour*. În latină, nu se identifică un astfel de termen, însă există altul care nu se găseşte tălmăcit în limba română: *cava* ("scobit", "scorburos", "adânc", "fără consistență"). În concluzie, traducătorul a renunțat la un termen descriptiv din original în favoarea altuia, însă de data aceasta, în detrimentul "fidelității".

În acelaşi cânt, autorul traduce următorul crâmpei epic "Achates et pater Aeneas iamdudum erumpere *nubem* ardebant" (c.I, v. 579-80) prin "De mult râvneau Enea şi viteazul / Ahate-afar' din *nour* să țâşnească" (c.I, v. 1063-4); elementele de interes se grupează astfel: *ardebant – râvneau* şi *erumpere – să țâşnească*. La nivel lexical şi sintactic, traducătorul a echivalat complet situațiile; ceea ce nu a putut fi recuperat în tălmăcire însă, este expresivitatea sonoră a versului original (prezența masivă a consoanei nazale sonore "m", - desluşită şi în termenul nominal în acuzativ *nubem*, - şi a aliterației *Achates…Aeneas…ardebant*).

Prezentă o singură dată în cântul al II-lea, forma nominală *nubes* este tălmăcită în limba română cu elementul regional menționat, aşa cum reiese din traducerea versului latin "*nubem* eripiam" (c.II, v. 606): "întregul nour negru/… Eu destrăma-ți-l-voi;" (c.II, v. 1099-1104). Traducătorul respectă în traducere cazul acuzativ şi regimul sintactic al numelui (obiect direct) în raport cu verbul, şi păstrează aliterația în nazală existentă în textul latin.

Echivalarea semantică a termenului nominal latin *nubes* cu elementul poetic *nour* constituie o soluție statornică pentru traducător, aşa cum se vede în tălmăcirea textului vergilian - caecique in *nubibus* ignes terrificant animos" (c. IV, v. 210) - astfel: "…poate că din *nouri* / Doar oarbe flăcări groază ne strecoară / în suflete" (c. IV, v. 384). La nivelul foneticii expresive, se remarcă în versiunea tradusă o dominantă diftongală în cuvintele de rezonanță : *nouri*, *oarbe*, *groază*, *strecoară*, care sugerează o stare de angoasă şi dramatism.

BDD-A23943 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 07:56:10 UTC)

Arcus, formă nominală regăsită în textul "ceu *nubibus* arcus mille iacit varios adverso sole colores" (c.V, v. 88-9) este tâlcuit în româneşte printr-o metaforă, "Brâul-Cosânzenii"; astfel, autorul traducerii recurge la registrul folcloric pentru a menține tonul autohtonizant al traducerii. În textul "tot aşa, în *nouri*, / În mii de fețe Brâul-Cosânzenii / Luceşte-n ale soarelui răsfrângeri." (c.V, v. 160-2), traducătorul asociază doi termeni aparținând celor două registre interferente, cel regional/poetic şi cel folcloric: *nour* – traducerea lui *nubes* - are un efect stilistic deosebit datorită structurii fonetice apropiate de etimonul original şi *Brâul-Cosânzenii* ,– traducerea lui *arcus*, alegere remarcabilă prin mobilizarea resurselor expresive ale limbii române.

Tot în cântul al V-lea, *nour*, (traducerea numelui latin *nubes*) se alătură în textul tălmăcit, formelor regionale sau populare *aripe*, *nalță*[3], *hulubița*[4] şi *nimere*, aşa cum reiese din versul "Din aripe bătând…/Se nalță hulubița…Şi…sub un negru nour, / O nimere [Eurytion]." (c.V, v. 911-3) De remarcat, urmărind fragmentul vegilian, "et alis plaudentem nigra figit sub nube columbam" (c.V, v. 515-6), aliterația în consoana nazală sonoră "n" pe care traducătorul a transferat-o în textul tălmăcit.

Mai îndepărtată de regimul sintactic al textului latin "tunc ego…Aenean *nube* cava rapui" (c.V, v. 810), folosind repetiția din rațiuni prozodice, traducerea următoarelor versuri, deşi poate fi acuzată de o eroare de traducere, adaosul[5] - nu se abate însă de la specificul popular al tălmăcirii, asumat de autor de la început: "Eu l-am scăpat, c-un *nour* astrucându-l, / C-un *nour* gol;" (c.V, v. 1444-5). O traducere literală l-ar considera pe *nube cava* un ablativ locativ (atunci eu l-am prins pe Enea într-un nor gol), dar autorul traducerii îl foloseşte pentru a exprima un ablativ modal instrumental.

Fidelă textului original, "ipse…ostendit ab aethere nubem" (c.VII, v. 143), traducerea românească se constituie din două paliere

[3] Var.: (reg.) nălță vb. I] – Lat. inaltiare (< altus). Sursa: DEX '98.

[4] HULUBÍȚĂ, hulubițe, s.f. Diminutiv al lui hulub. 1. (Reg.) Porumbiță Sursa: DEX '98.

[5] *Cf.* G. Lungu-Badea, *Mic dicționar de termeni utilizați în teoria, practica şi didactica traducerii,* EUV, Timişoara, 2008, p. 18.

BDD-A23943 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 07:56:10 UTC)

lexicale: pe primul se disting două elemente de obârşie slavă (*ivi*, *văzduh*), pe cel de-al doilea, două elemente de origine latină, ambele în variantă populară (*nalt*, *nour)*: "Ivi dinspre văzduhul nalt un *nour*" (c.VII, v. 249)

În versul "Urmând cu ochii colburiul nour" (c.VIII, v. 1023), două lexeme aparţinând registrului popular, dintre care o formă adjectivală derivată din numele *colb*, celălalt – *nour*, menţionat mai sus, sunt juxtapuse pentru a tâlcui crâmpeiul vergilian "oculisque sequuntur / pulveream *nubem*" (c.VIII, v. 593). Cei doi termeni amintiţi aparţin unor registre noţionale diferite, primul (*colburiu*), derivat dintr-un element terestru (*colb*), cel de-al doilea (*nour*) aparţinând lumii astrale. Alăturarea acestor două elemente primordiale relevă o tonalitate gravă, solemnă, specifică textului arhaic, care este însă "îmblânzită" prin întrebuinţarea timbrului popular, familiar.

Zeiţa Iris este prezentă din nou în frântura tradusă, "scriind sub *nouri* / Un mare curcubeu în a ei fugă." (c.IX, v. 25), cuvântul *nour* constituind şi aici, tălmăcirea latinescului *nubes* din versul "ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum" (c.IX, v. 15). Traducătorul a echivalat textul original, nu doar din punct de vedere lexical, ci şi sintactic: *sub nouri* – acuzativ de loc cu prepoziţie/*sub nubibus* – ablativ locativ cu prepoziţie.

Nubibus din versul latin "ubi hic Iuno demissave nubibus Iris" (c.X, v.73) este şi aici un locativ (ca în cele mai multe cazuri enunţate) tradus prin *nouri*, formă preferată de traducător: "unde-i Iuno / Sau Iris, cea din nouri coborâtă?" (c.X, v. 136-7).

Nour negru din versurile "[arătarea] se risipeşte / Amestecându-se c-un *nour* negru" (v. 1193) reprezintă tălmăcirea expresiei latineşti *nubes ater* din textul "sed sublime volans nubi se immiscuit atrae" (c.X, v. 664). *Ater* este un epitet cromatic convenţional pentru substantivul *nubes* (cf. IV, 248), însă în traducerea românească, aliteraţia şi forma poetică a numelui întrebuinţat fac ca exprimarea să piardă din banalitate.

Aluzia la un episod homeric în care Afrodita îl salvează pe Enea de furia lui Diomede, ascunzându-l într-un nor este prezentă în ultimul cânt al epopeii, în versul "quae *nube* fugacem feminea tegat"

BDD-A23943 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 07:56:10 UTC)

(c.XII, v. 52-3) tradus astfel în românește: "un *nour*, plăsmuire / Neghioabă, vrednică de o femeie;" (c.XII, v. 94-5).

Versul vergilian "nec tu me aeria solam nunc sede videres" (c.XII, v. 810) dobândeşte în traducere un spor de expresivitate datorită întrebuințării formei adjectivale prefixate *însingurată* pentru redarea atributului adjectival *solam* şi datorită tălmăcirii formei adjectivale *aeria* (aerius) prin metafora "cuib de nouri" – expresie care conține forma nominală poetică *nouri* - aşa cum reiese din textul tradus: "Altfel, nu m-ai vedea şezând aicea, / Însingurată, într-un cuib de *nouri*" (c.XII, v. 1437-8)

Traducerea românească a următorului vers "interea excedit caelo *nubem*que relinquit" (c. XII, v. 842) oferă un interesant exemplu de inversare a sensului verbelor prezente în text căci *excedere* înseamnă a pleca, a dispărea, iar *relinquere* are înțelesul de "a părăsi"; în acest caz, *nubem* nu îşi păstrează valoarea de obiect direct al verbului *relinquit* ca în latină, ci devine un acuzativ al punctului de plecare aşa cum rezultă din traducerea românească: "Iuno…părăseşte / Văzduhul, desprinzându-se din *nour*."(c. XII, v. 1491-3),

Un ultim caz în care termenul *nour* constituie traducerea latinescului *nubes*, se află în ultimul cânt al poemului: "non secus ac nervo per *nubem* impulsa sagitta" (c. XII, v. 856); în textul original, traseul săgeții (de fapt, traseul Furiei trimise de Jupiter) este enunțat în amănunțime, precizându-se punctul de plecare – *nervo* – (un ablativ al punctului de plecare) şi traiectoria săgeții – *per nubem* – (un acuzativ spațial), dar în românește traducătorul omite să îl traducă pe *nervo* (nervus,- arc): "Ca o săgeată …zvârlită printre nouri" (c. XII, v. 1516). Omisiunea menționată pare să fie determinată de constrângerea prozodică, însă ea nu alterează sensul general.

Având o frecvență mai redusă în textul original, substantivul latin *nimbus,-i* este redat în românește cu acelaşi cuvânt încărcat de valențe poetice, *nour*. Acest fapt se observă chiar din primul cânt al epopeii, când Eol, stăpânul vânturilor i se adresează Iunonei: "*nimborum*que facis tempestatumque potentem." (c. I, v. 80), traducerea literală fiind "tu mă faci stăpân al norilor şi al furtunilor", dar tălmăcit de autor în românește astfel: "Şi tot prin tine / Eu cârmuiesc şi vijelii, şi *nouri*" (c. I, v. 149-150), alegerea lui

BDD-A23943 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 07:56:10 UTC)

dovedindu-se oportună întrucât termenul *cârmuiesc* (verb care redă senul expresiei *facis potentem*) face parte din lexicul marinăresc şi, alături de termenii climatici *nouri* şi *vijelii* constituie apanajul zeului Eol.

În versurile următoare, traducătorul optează pentru o traducere literară, păstrând aliteraţia existentă în textul original, formele regionale sau populare: "Zăresc ei înşişi, / Privind napoi, un *nour* de cenuşă / Plutind întunecat pe cer." (c. V, v. 1183-5) Obiectul direct al verbului *respiciunt* (privesc) din textul "respiciunt atram in nimbo volitare favillam" (c. V, v. 666) este, în latină, *atram favillam* (cenuşă neagră), însă traducătorul alege ca obiect al verbului menţionat substantivul *nour* căruia îi adaugă un genitiv al materiei, *de cenuşă*. De precizat că, în latină, *in nimbo* este un complement de mod cu prepoziţie, nu un complement direct.

În crâmpeiul "insequitur *nimbus* peditum (urmează un nor de tălpaşi)" (c. VII, v. 793), Vergiliu prezintă catalogul trupelor auxiliare, evocând cu măiestrie înfăţişarea şi armele luptătorilor. Traducătorul face apel la un adaos, renunţând la metafora vergiliană în favoarea unei comparaţii însoţită de atributul *lung* – absent în textul original: "Ca nour lung se-nşiră-apoi tălpaşii" (c. VII, v. 1406).

Versul latin "et caput inter nubila condit" (c. IV, v. 177, c.X, v.767) a ajuns un proverb notoriu care s-ar traduce astfel: "[Faima] îşi ascunde capul în nori". În limba română, autorul îl traduce cu precizie, folosind termeni regionali şi populari ca *nour*, (acesta fiind tâlcuirea latinescului *nubilum,-i)*, *a tupila* sau *creştet*: "Dar printre nouri tupilă-al său creştet" (c. IV, v. 327)

În cea de-a doua situaţie prezentă în cântul al X-lea al epopeii, autorul tălmăceşte proverbul alegând o variantă poetică – căci de data asta, subiectul este Orion - în locul celei folclorice, potrivite pentru subiectul Faima: "Iar fruntea [Orion] şi-o ascunde printre nouri"(c. X, v. 1378).

O singură dată mai traduce autorul substantivul latinesc *nubilum* cu termenul propus analizei: "Iar pasărea în lumea vânturilor / Ş-a nourilor negri îşi ia zborul…" (c.V, v. 905-6) "atque atra volans in nubila fugit" (c. V, v. 512), reuşind o echivalare la nivel fonetic prin aliteraţia prezentă în sintagma *nour negru*.

BDD-A23943 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 07:56:10 UTC)

Trei forme regionale sunt întrebuințate de autor în tâlcuirea unui singur vers vergilian: “at Venus obscuro gradientis aere saepsit” (c. I, v. 411); acestea sunt cei doi termeni de proveniență latină, *nour* care traduce de astă dată substantivul latin *aer, aeris* şi *înveşte* care redă întocmai idiomul originalului (lat. *investire*). Textul românesc se prezintă astfel: “Iară Venus / În nour negru pe drumaşi i-nveşte” (c.I, v. 751-2).

Textul “stat ferrea turris ad auras” (c.VI, v. 554) este tălmăcit în româneşte prin ”Un turn semeț de fier se suie-n *nouri*” (v.996). Autorul respectă textul şi intenția poetului latin, căci echivalează termenul poetic *aura,* al cărui sens figurat este prezent în textul vergilian, cu unul din acelaşi registru semantic.

Traducerea românească prezintă în cântul al VII-lea două ființe mitologice, centaurii, şi originea lor: “…doi centauri zămisliți de *nouri*” (v. 1198). Traducătorul redă compusul latin *nubigena,-arum* (“născut din nori”) din textul original “ceu duo nubigenae” (c.VII, v. 674) prin sintagma “zămisliți de nouri”; alăturarea a două forme regionale, *zămisliți* (ZĂMISLÍ, zămislesc, vb. IV. înv. şi reg. Din sl. zamysliti. Sursa: DEX '98) şi *nouri* constituie un adaos de expresivitate şi, în acelaşi timp, de pertinentă echivalare a radicalului [*gen*-] din compusul latin menționat, prin participiul *zămisliți* care are acelaşi înțeles dar şi însuşiri evocatoare în plus, datorită sonorităților arhaice. O situație identică cu cea prezentată mai sus se găseşte în cântul al VIII-lea al epopeii, unde fragmentul “tu nubigenas” (c.VIII, v. 293) este tradus în româneşte cu “Centaurii, din *nouri* zămisliții” (v. 506).

Semn de egalitate se poate pune între forma nominală latinească *nubes, -is* şi cea românească *nour*, aşa cum o face traducătorul în situațiile următoare: “tantus se nubibus imber ruperat” (c.XI, v. 548) este redat prin “Aşa potop din *nouri* se rupsese” (v. 954) şi în cântul următor, versul original “quae nube fugacem feminea tegat” (c.XII, v. 52-3) este tălmăcit prin “Şi n-o putea să-şi ocrotească fiul/ Fugarnic, cu un *nour*…” (v. 94). În ambele situații, traducătorul respectă întocmai sensul termenului discutat, dar şi registrul cazual al acestuia.

BDD-A23943 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 07:56:10 UTC)

Observarea unui crâmpei din traducerea profesorului G. I. Tohăneanu e o dovadă ca aceasta ia fiinţă într-o zonă de interferenţă între structurile stilistice ale eperei vergiliene, *Eneida*, şi structurile stilistice proprii traducătorului.

Bibliografie selectivă

Cartford, John C., *A Linguistic Theory of Translation: An Essay on Applied Linguistics*: Oxford University Press, London, 1965.

Kohn, Ioan, *Virtuţile compensatorii ale limbii române în traducere*, Bucureşti, Editura Facla, Timişoara, 1983.

Lungu Badea, Georgiana, *Mic dicţionar de termeni utilizaţi în teoria şi didactica traducerii*, Editura Universităţii de Vest, Timişoara, 2008.

Schleiermacher, F., D., E., *Hermeneutica*, Traducere, note şi studiu introductiv de Nicolae Râmbu, Iaşi, Polirom, 2001.

Tohăneanu, G. I., *Antologie vergiliană cu comentarii*, Timişoara, Tipografia Universităţii din Timişoara, 1986.

Idem, *Cuvinte româneşti*, Timişoara, Editura Facla, 1986

Idem, *"Viaţa lumii" cuvintelor / vechi şi nou din latină*, Timişoara, Editura Augusta, 1998.

Vergilius Maro, Publius, *Eneida*, prefaţă şi traducere de G.I. Tohăneanu, note şi comentarii de Ioan Leric, Timişoara, Editura Antib, 1994.

Virgil, *Eclogues, Georgics, Aeneid 1-6*, Translated by H. R. Fairclough Revised by G. P. Goold, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 1999.

Wilss, Wolfram, *Knowledge and skills in Translator Behavior*, John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia, 1996.

NOUR - EXPRESSIVE VIRTUES IN TRANSLATION
(Abstract)

Keywords: *translation,lexical analysis, style*

Change accent, lengthening of sounds, morphological and derivative, syntactic, lexical processes, foreign and domestic loans are means generating expressivity in Romanian; they are revealed by Professor G. I. Tohăneanu, who testifies assertion that "if poetry has been defined as the art of the word, the translation of poetry is in and of itself poetry, or it is nothing."

BDD-A23943 © 2015 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.239 (2026-11-04 07:56:10 UTC)